

УДК 234.24:265.31.34

М 30

Дарина МАРЦІНОВСЬКА

ПРОБЛЕМИ ФЕНОМЕНУ РЕЛІГІЙНОЇ ВІРИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті розглядаються сучасні проблеми феномену релігійної віри на прикладі українського релігієзнавства і теології. На обширному джерельному матеріалі аналізується природа феномену релігійної віри, його складові та їх вплив на ідентифікацію християнської релігії із залученням регіональних і загальноукраїнських соціологічних характеристик цього феномену.

***Ключові слова:** феномен релігійної віри, ідентичність, християнська релігія, релігієзнавство, теологія, функції і структура релігії.*

Постановка проблеми. У сучасному українському релігієзнавстві та теології усе більше вкорінюється погляд на феномен релігійної віри як визначальний ідентифікатор християнської релігії.

Зокрема, в сучасній теології загальноновизнаною є думка про те, що релігію витворюють віра як джерельна складова теології – сфери теоретичного і практичного обґрунтування і функціонування віри, та культура як продукт духовного й обрядово-культурного наповнення релігії [18, 426 – 427]. Синтез цих двох понять у контексті розгляду суті феномену релігії набув особливого значення та звучання в Україні наприкінці ХХ ст. внаслідок повернення свободи Церкві та релігії в державі, можливості повернутись до відновлення і розвитку її ідентичності [8]. Тому сучасна теологія, а також академічне релігієзнавство, розглядають релігію в “її структурно-функціональних зв’язках із суспільством, особистістю і культурою, експлікуючи її як людський феномен, який постав у минулому й нині певною мірою є фактором, що специфічно

об'єднує соціальну, культурну та особистісну системи в осмислене ціле через конкретні зв'язки та їх взаємодію [1, 9]. Отже, в релігієзнавстві, а саме структурі релігії прийнято виокремлювати два аспекти – духовний (релігійна свідомість, релігійна психологія) та практичний (культува діяльність, релігійні організації, релігійні відношення) [9, 21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передовсім заслуговує на увагу колективна монографія “Практичний аспект розуміння сутності і природи релігій”. Зокрема, українська дослідниця О. Горкуша доводить, що релігія не просто є “продуктом” духовно-історично-соціального поступу людства, а, радше, постає як “дієвий чинник” останнього, оскільки призначенням релігії є не пізнання світу, а слугування орієнтиром в поєднанні людини зі Всесвітом задля поєднання її з Абсолютом [3, 29]. У сучасному релігієзнавстві існує понад три сотні різноманітних визначень терміна “релігія”, а також десятки теорій його виникнення, що є, на думку відомого українського релігієзнавця Віталія Докаша, свідченням того, що означене поняття розглядається “скоріше як збірна назва, ніж позначення однорідного й цілісного явища, як форма думки, що відображає загальну визначеність релігійного феномену, який поєднує в собі елементи раціонального (наприклад, моральні настанови) та ірраціонального (наприклад, фантастичні образи надприродних істот). ...Головна ознака будь-якої релігії – віра в надприродне” [4, 22 – 25]. Загалом, численні визначення феномену релігії як виразника релігійної віри прийнято, згідно з висновком В. Волошина, умовно поділяти на богословські й наукові (філософські, соціологічні, етнологічні, аксіологічні, біопсихологічні, символічні, антропологічні тощо), дескриптивні, деонтичні, аксіологічні, структуралістські, процесуальні, а також на космо-, соціо- та егоцентричні [2, 341]. Та переважна більшість усіх цих визначень релігії базується на вірі як її сутнісній ознаці.

Метою статті є виявлення природи релігії як духовного феномену і віри як засобу духовної ідентифікації індивіда. Зміст, джерела, функції, структура релігії є тісно взаємопов'язаними, оскільки мають на меті розв'язати єдину проблему причини існування, зародження і функціонування феномену релігії та певних форм релігійності, їх впливу на подальше життя особистості.

Світоглядна природа віри властива, зокрема, українському християнству, оскільки релігійним українцям найперше властива певна “підсвідома віра в існування чогось надприродного, абсолютного, у Божу всеприсутність. До того ж ця віра часто поєднує в собі і певні елементи пантеїзму, що виявляється, з одного боку, в особливій прихильності українців до землі і обоження її через розмежування покровительських функцій над нею між різними святими, а з іншого боку – у возвеличенні природи – уособлення присутності Творця – і у вшануванні окремих місцевостей, дерев, птахів, рослин, тварин тощо. Відтак національне сприйняття віри в українців історично вважалося синонімом їхнього життя [12, 33; 57], все ж зберігаючи при цьому історично-нерозривні генетичні зв’язки віри українців з вірою вселенського християнства апостольської традиції, що виявлялось у самому естві Церкви, в її кафеолічному (вселенському) характері вже від початків цієї Церкви.

Серед багатьох джерел релігії, зокрема релігійної віри, в зовнішньому світі католицька теологія робить акцент на низці джерел, наявних у внутрішньому світі людини, головню в людській душі, які роблять людину “релігійним еством”: а) розум людини, що здатний досліджувати причини явищ; б) моральний закон (голос сумління), вписаний – як висловлюється святий апостол Павло – “в серці людини” (Рим. 2, 15); в) людські почуття і духовні прагнення безмежного щастя, страх перед смертю, обурення проти моральної кривди; г) релігійний інстинкт [6, 13 – 15; 17].

Упродовж усієї людської історії всі ці чинники були і залишаються передумовами віри, а саме віра в надприродне була головною ознакою, правдивим джерелом релігії, що засвідчували ще античні філософи Сенека і Плутарх, які твердили природженість в людей віри в богів [6, 18]. Сучасне релігієзнавство є одно-стайним у тому, що релігійна віра в надприродне як загально-людський феномен у більшості релігій світу має багато спільних особливостей:

а) вона передбачає не лише наявність у свідомості уявлень про надприродне (такі уявлення можуть бути і в невіруючого), а віру (часто підкріплену раціонально) в реальне існування надприродного (тут проходить розмежування між казкою і релігійним уявленням, мистецтвом і релігією);

б) релігійна віра обов'язково проявляється в емоційній формі, емоційному ставленні віруючого до надприродного, що є проявом релігійних почуттів;

в) віра в надприродне охоплює переконання в існування особливих двобічних стосунків між людиною і надприродним; віруюча людина переконана, що надприродне не просто існує, а що воно може вплинути на її життя, долю, але цей вплив є, як вважає віруючий, і з його боку – моління, просьба про щось [20, 29];

г) релігійна віра в надприродне ґрунтується на переконанні про дієвість надприродного, що містично проявляється у самій людині, природі і світі загалом.

Ілюстрацією актуальності теми віри можуть слугувати декілька соціологічних досліджень проблем релігійної віри, проведені у 2006 – 2011 рр. у Хорватії й Україні. Так, соціологічні дослідження проблем релігії, проведені в Хорватії (2006), містили результати аналізу переживання релігійного досвіду як функції феномену віри [21, 269 – 270], основу якого склали відповіді на два запитання: а) чи ви колись мали досвід присутності надприродної сили (божественного)? б) який вияв мав ваш релігійний досвід (у процентах відповідь “так”)? Як засвідчили відповіді, малий відсоток людей переживають у своєму житті зустріч із Божественним, Надприродним (після чого можливе навернення особи, зміна стилю і способу життя – 12,3% респондентів).

Натомість аналіз дослідження пережитого відчуття “священного” через досвід проілюстрував вищий потенціал і більшу активність віри: з 2 200 респондентів 76,5% стверджували, що в їхньому житті були моменти, коли вони відчували, що є Господь; 67,3% підтвердили, що вони мають відчуття, що Господь знає їх і охороняє; 55,4% респондентів засвідчили, що мають досвід вислуховування їхніх молитов. Та переживання зустрічі з чимось надприродним має два полюси: позитивний – контакт з Богом, ангелами, зі святими, і негативний – контакт зі злом, що також є пересторогою особі для зміни власного способу життя і думання [11, 128 – 133].

Ще однією ілюстрацією проблем функціонування релігійної віри сьогодні слугує соціологічне опитування студентської молоді і учнів старших класів шкіл Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської і Закарпатської областей, проведене нами у 2011 р. на замовлення кафедри соціології Чернівецького національного

університету ім. Ю. Федьковича. Це соціологічне опитування було доповнене нами опитуванням 2012 р. студентів-гуманітаріїв Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, що уможливило також отримати дуже цікаві двохрічні зрізи-характеристики ставлення студентської молоді до релігії та до феномену віри. Зокрема, для більшості сучасної шкільної і студентської молоді визначальною передумовою активної релігійності є родинне виховання (751 з 796 опитаних, або 94%), а рівень їхньої переконаної релігійності складає 93% (577 із 624 респондентів), віра в Бога як визначальна світоглядна домінанта становить 84%, до того ж глибина і переконаність віри, що виявляється у ставленні до головних християнських віронавчальних і доктринальних істин (божество Ісуса Христа, життя після смерті, створеність світу Богом, існування душі і раю, воскресіння мертвих та ін.) перебуває в діапазоні 64 – 90% (90% складає віра в існування гріха як морально-етична домінанта). Остання характеристика достатньо тісно корелюється із ставленням респондентів до Церкви як засобу спілкування з Богом (74%) та власне з їх довірою до Бога (94%), переважною над довірою до духовенства (66%), водночас Церкві 93% респондентів відводять роль засобу розв'язання сучасних духовних і моральних проблем.

Також важливим підтвердженням активної і переконаної віри респондентів (вмотивованої їх релігійним досвідом) є відвідування ними релігійних служб і частота молитви: відвідання храмів і служб декілька разів на місяць складає 64%, а регулярність молитви (упродовж тижня) складає 82%. Ставлення респондентів до феномену релігії виявляється найяскравіше в тому, що вони відводять релігії роль: “оберегу” національних традицій і культури (69%); засобу культивування моральності і утримання від поганих вчинків (62%); джерела душевного спокою, сили і розради у біді (61%); джерела відповіді на найважливіші питання світорозуміння (54%); передумови об'єднання українського суспільства (48%), до того ж лише приблизно 12% з них вважає релігію малоприспосованою до потреб сучасної людини. Підтвердженням значимості останньої характеристики феномену релігії слугує схвальне ставлення 58% респондентів до потреби запровадження вивчення в школах предметів релігійного спрямування, що посприяло би суспільній і міжрелігійній злагоді в Україні. Рес-

понденти вбачають основні причини міжконфесійних конфліктів не у конфесійних розбіжностях змісту феноменів віри і релігії, а в суспільних причинах: у жазі влади церковними лідерами (29%); претензіях ряду церков на свою “єдину істинність” (26%); майнових суперечках (14%); політичному підтексті (10%); національному питанні (9%).

Проведене нами соціологічне опитування сучасної молоді щодо природи і проблем віри є достатньо показовим, оскільки воно тісно корелюється із аналогічними загальноукраїнськими дослідженнями. Так, згідно даних опитування, на яке посилається Є. Кононенко, практичним виявом релігійної віри є обрядова діяльність, що виявляється опитаними (52,6%) через сповідь і причастя, 46,8% респондентів систематично моляться вдома і в храмі, 15,6% тільки в храмі, а 25,3% у визначальні моменти особистого життя й членів родини, 12,3% не моляться ніколи. Ці дані стосовно потреби особи у релігійній вірі мають також достатньо яскраву психологічну вмотивованість, що засвідчує Є. Кононенко, посилаючись на дані досліджень українського психолога Л. Лещинської, згідно яких віра є: джерелом внутрішнього спокою – 60%, засобом духовного очищення – 54%, чинником усвідомлення сенсу життя – 46% [10, 120]. Наведені дані стосовно місця віри в житті українців, як і отримані нами дані, достатньо тісно корелюються з даними самооцінки релігійності українців, проведеної у 2009 р. в межах “Міжнародної Програми Соціологічних Досліджень” (ISSP): частка релігійних українців серед опитаних склала 89,5%, тоді як нерелігійних – 9,9%, а тих що не визначились – 0,6% [15, 18].

Наведені соціологічні дані про ставлення українців до релігійної віри підтверджують також дослідження, отримані Центром Разумкова, які не лише тісно корелюються з нашим аналізом, але й подають динаміку росту релігійності за період з 2000 до 2010 р.: кількість людей, які визнають себе віруючими зросла з 57,8% у 2000 р. до 71,4% у 2010 р.; знизилась частка тих, що вагаються між вірою і невір’ям: з 22,5% до 11,5%, невіруючих – з 11,9% до 7,9%; зменшилась частка людей з атеїстичними поглядами – з 3,2% до 1,4%, натомість усього лише трохи зросло байдуже ставлення до релігійної віри – з 2,6% до 4,4%. Віру в Бога загалом в Україні засвідчили у 2000 р. 77,4%, а 82,7% у 2010 р.; заперечили віру в Бога – 20,3% у 2000 р.,

13,2% у 2010 р.; а не визначилися – 2,3% у 2000 р., 4,1% у 2010 р. [19, 31 – 54].

Висновки. Наведені результати соціологічних опитувань щодо проблеми віри потребують подальшої інтерпретації та можуть бути використані для доведення чи обґрунтування відмінностей у переконаннях та уявленнях про релігійну віру, залежно від того, що автори таких інтерпретацій мають розуміють під цим терміном. Для нас корисність цих опитувань полягає в тому, що вони засвідчують неоднозначність підходів щодо розуміння релігійної віри й, отже, актуальність ґрунтовного аналізу її конфесійного варіанту, зокрема католицького. Отже, ми можемо ствердити, що наше дослідження має емпіричну спонуку, що підтверджують вищенаведені дані соціологічних опитувань. І цей емпіричний контекст впливає на змістовне наповнення аналізованих нами праць, адже саме йому притаманні ті проблеми (а очевидно – і запити), відповіді на які намагаються дати теологи, релігійні мислителі та діячі, спираючись на католицьке розуміння змістовних і функціональних особливостей релігійної віри. А їхні праці стали для нас тим емпіричним матеріалом, аналізуючи який ми робитимемо наші теоретичні висновки щодо особливостей католицького розуміння релігійної віри ХХ – початку ХХІ ст.

При виокремленні теологічного аспекту генези й розуміння суті феномену релігії як певного орієнтиру нами було використано думку святого Августина щодо феномену віри, згідно з якою, віра постає джерелом розуміння та пізнання істин, а розуміння усвідомленням істин, з іншого боку, – джерелом поглиблення самої віри: “Розумій, щоб вірити, вір, щоб розуміти”. Цей вислів є певним методологічним девізом теологічної (католицької) інтерпретації феномену релігійної віри.

У католицькій теології у розумінні суті феномену релігії важливе місце відведено актуалізації пізнавального потенціалу віри через нову євангелізацію й катехизацію в контексті проголошеного папою Бенедиктом XVI “Року віри” [14]. Ця ініціатива папи і всієї Католицької церкви має на меті досягнення віронавчальної цілі – відкриття і вивчення заново фундаментальної природи й власного змісту феномену віри. Саме тому релігійному аспекту цієї ідентичності в сучасній теології цілком слушно приділяється значна увага [5; 7]. Зокрема, важливим предметом дослідження

проблеми віри в теології є з'ясування сутності поняття віри, базованого на священних текстах – Святому Письмі Старого і Нового Завіту (Біблії) як на першоджерелах віри [13; 18; 19]. До того ж у сучасній теології також домінує думка, що віра закликає, спонукає теологію піднятися над рівнем катехизису задля досягнення удосконаленої теології [16].

Процес ідентифікації християнської релігії через віру дещо по-різному виявляється в теології, релігієзнавстві, філософії та психології, засвідчуючи різну ступінь глибини цього процесу і залучення до його аналізу різних домінантних характеристик та функцій, однак саме феномен віри постає спільним предметом для цих галузей у справі ідентифікації християнської релігії, оскільки основу християнської релігійної ідентичності становить власне християнська віра. Тобто саме християнська віра у формі її конфесійного варіанту і є визначальним ідентифікатором християнської релігії. У католицькій теології, особливо за останні сто років, сформувався системно-комплексний підхід для дослідження і висвітлення феномену християнської віри в трансцендентне як активного буття (“екзистенціалу”) людини, що виражається через її духовні і суспільно-моральні домінанти життя, які, власне, і є ідентифікаторами християнської релігії.

Література

1. Бабій М. Функціональність релігії як об'єкт вивчення практичного релігієзнавства / М. Бабій // Практичне релігієзнавство : колективна монографія / за ред. проф. А. Колодного, Л. Филипович. – К. : Українська конфедерація журналістів та Українська асоціація релігієзнавців, 2012. – С. 9 – 25.
2. Волошин В.В. Епістемологія релігії: онтологічні припущення, ключові концепти, пізнавальні стратегії : монографія / Володимир Вікторович Волошин. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2012. – 447 с.
3. Горкуша О. Практичний аспект розуміння сутності і природи релігій / О. Горкуша // Практичне релігієзнавство : колективна монографія / за ред. А. Колодного, Л. Филипович. – К. : Українська конфедерація журналістів та Українська асоціація релігієзнавців, 2012. – С. 26 – 45.
4. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство : навч. посіб. / В.І. Докаш. – 2-ге вид., доопр., доп. – Чернівці : Наші книги, 2012. – 784 с.
5. Кардинал Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Кардинал Йозеф Гьофнер. – Львів : Свічадо, 2002. – 304 с.

6. Кияк С. Апологетика. Оборона християнської віри з основами фундаментальної теології / С. Кияк. – Івано-Франківськ : Вид-во ІФТКДІ, 1997. – 384 с.

7. Кияк С. Феномен релігії: діалектика взаємин теології, релігієзнавства і філософії релігії / Святослав Кияк // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ, 2011. – Випуск XIII. – С. 91 – 95.

8. Кияк С.Р. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи : монографія / Святослав Романович Кияк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 632 с.

9. Колодний А. Основи релігієзнавства : курс лекцій / А. Колодний. – К. – Дрогобич : Коло, 2006. – 168 с.

10. Кононенко Є. Віра як спосіб існування релігійної духовності / Є. Кононенко // Релігія в контексті духовного життя : колективна монографія / за ред. проф. А. Колодного. – К. : Українська конфедерація журналістів та Українська асоціація релігієзнавців, 2012. – С. 107 – 121.

11. Марціновська (Гетьман) Д.С. Теологічні та філософські підходи в дослідженні феномену релігійної віри / Дарина Гетьман // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ, 2011. – Випуск XV. – С. 128 – 133.

12. Напюрковський С.Ц. Як займатися теологією / Станіслав Целестин Напюрковський ; пер. з польс. К. Рассудіної. – К. : Інститут Релігійних Наук св. Томи Аквінського, 2010. – 240 с.

13. О'Коллінз Д. Фундаментальная теология / Д. О'Коллинз. – СПб. : Изд-во Святого Креста. – 1993. – 315 с.

14. Папа Бенедикт XVI. Апостольський лист “*Motu proprio data*” “Двері віри” – “*Porta Fidei*” для проголошення Року віри (11.10.2012 р.) [Електронний ресурс] : Католицький оглядач / Папа Бенедикт XVI. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/apostolskii-list-porta-fidei-dveri-viri#point>.

15. Парашевін М. Релігія та релігійність в Україні / Максим Парашевін ; за ред. С. Макеєва ; передне слово О. Іваненка. – К. : Інститут політики, Інститут соціології НАН України, 2009. – 68 с.

16. Покорны П. Введение в Новый Завет: Обзор литературы и богословия Нового Завета / Петр Покорны, Ульрих Геккель ; пер. с нем. – М. : Изд-во ББИ, 2012. – 798 с. – (Серия “Современная библистика”).

17. Рагнер К. Воля / Карл Рагнер // Рагнер К., Форгрімлер Г. Короткий теологічний словник / Карл Рагнер, Герберт Форгрімлер. – Львів, 1996. – С. 93.

18. Рагнер К., Форгрімлер Г. Короткий теологічний словник / Карл Рагнер, Герберт Форгрімлер. – Львів, 1996. – 663 с.

19. Ранер К. Основание веры. Введение в христианское богословие / Карл Ранер ; пер. с нем. – М. : Библейско-богословский институт св. Апостола Андрея, 2006. – 662 с. – (Серия “Современное богословие”).

20. Харьковщенко Є. Релігієзнавство : підручник / Євгеній Харьковщенко. – К. : Наукова думка, 2007. – 379 с.

21. Bobinac A.M. Religious Experience and Traditional Religiosity in Croatia / Ankcia Marinowić Bobinac ; Irena Borowik (ed.) // Religious Churches and Religiosity in Post-Community Europe. – Nomos, 2006 – S. 266 – 279.

Марциновская Дарина. Проблемы феномена религиозной веры в современной Украине. В статье рассматриваются современные проблемы феномена религиозной веры на примере украинского религиоведения и теологии. На обширном исходном материале анализируется природа феномена религиозной веры, его составляющие и их влияние на идентификацию христианской религии с привлечением региональных и обще украинских социологических характеристик данного феномена.

Ключевые слова: феномен религиозной веры, идентичность, христианская религия, религиоведение, теология, функции и структура религии.

Martsinovska Daryna. Problems of the phenomenon of religious belief in modern Ukraine. The article deals with the current problems of the phenomenon of religious faith by the example of Ukrainian religious studies and theology. On the basis of the extensive source material, nature of the phenomenon of religious faith, its components and their influence on the identification of the Christian religion, involving regional and general Ukrainian sociological characteristics of this phenomenon have been analyzed.

Key words: phenomenon of religious belief, identity, Christian religion, theology, functions and structure of religion.